

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

**О Н О В Л Е Н Н Я З М І С Т У , Ф О Р М Т А
М Е Т О Д І В Н А В Ч А Н Н Я І В И Х О В А Н Н Я
В З А К Л А Д А Х О С В І Т И**

Збірник наукових праць

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 15

Заснований в 1996 році

Рівне – 2001

ББК 74.20

О - 59

УДК: 37: 371: 372: 373: 378

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць:

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 15. — Рівне, РДГУ, 2001 р. — 160 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії та історії педагогіки, дидактики, методики навчання, виховання і розвитку дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, учителів, викладачів та студентів педагогічних університетів, інститутів та коледжів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН

Мітюров Борис Никифорович (Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України **Бех Іван Дмитрович** (Інститут проблем виховання АПН України);

доктор педагогічних наук, професор **Будний Богдан Євгенович** (Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

кандидат педагогічних наук, професор **Воробйов Анатолій Миколайович** (заступник головного редактора, Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України **Дем'янчук Анатолій Степанович** (Рівненський економіко-гуманітарний інститут);

доктор педагогічних наук, професор **Коваль Ганна Петрівна** (Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор **Лисенко Неля Василівна** (Прикарпатський педагогічний університет ім. В. Стефаника);

доктор педагогічних наук, професор **Лісова Світлана Валеріївна** (Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор **Павлютенков Євген Михайлович** (Запорізький обласний інститут удосконалення вчителів)

доктор психологічних наук, професор **Пасічник Ігор Демидович** (Університет "Острозька Академія");

кандидат педагогічних наук, професор **Поніманська Тамара Іллівна** (Рівненський державний гуманітарний університет)

доктор психологічних наук, професор **Савчин Мирослав Васильович** (Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);

доктор психологічних наук, професор, дійсний член МАПН **Сергєєв Олександр Васильович** (Запорізький державний університет)

доктор педагогічних наук, професор **Сметанський Микола Іванович** (Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського);

доктор педагогічних наук, професор **Терещук Григорій Васильович** (Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН **Тищук Віталій Іванович** (Рівненський державний гуманітарний університет);

кандидат педагогічних наук, професор **Янцур Микола Сергійович** (заступник головного редактора, відповідальний секретар, Рівненський державний гуманітарний університет).

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 8 від 30.03.2001 р.).

Збірник затверджений ВАКУ України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАКУ України № 1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАКУ України від 11.10. 2000 р. № 1 – 03/8).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31.
Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 966 — 7281 — 06 — 6.

© Рівненський державний гуманітарний університет,

2001

не завжди сприяє розвитку вільної і відповідальної особистості з міцним морально-духовним ядром. У цьому зв'язку слід розрізняти колективність соціального типу і колективність особистісну.

Сила й згуртованість соціального колективу визначається схожістю його членів один на одного («незамінних людей немає»), а в колективі особистісному кожний унікальний і незамінний, і тому всі відчувають необхідність один в одному.

У соціальному колективі його члени розглядаються з точки зору користі, використання для колективу і можуть бути виведені навіть кількісні оцінки цієї корисності.

У колективі особистісному кожний є безкінечною цінністю, як еквівалентною всім останнім. Тож стратегічною виховною метою має виступити заміна колективності спеціального типу колективністю особистісною.

Виховний процес у вищій школі не може обійти питання національної ідентифікації особистості. Тут можливі два варіанти:

- 1) визнати за національною приналежністю переважно соціально-культурне самовизначення особистості, не надаючи йому вирішального значення в особистісних і ділових взаємовідносинах;
  - 2) чи вважати національність зумовленим генетичне родинно-кровним фактором, який жорстко програмує особистісні якості і в кінцевому підсумку - долю людини і долю народу.
- Очевидно, що перший варіант більш конструктивний і якраз він мусить бути предметом виховуючих зусиль.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии. – М.: 1995.
2. Виготский Л.С. Собрание сочинений: В 6-ти томах. Т.4. – М.: Педагогика, 1984. – 432 с.
3. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: В 2 т. Т.1. – М.: Педагогика, 1989. – 488 с.
4. Фромм Э. Душа человека. – М.: Республика, 1992. – 122 с.

Одержано редакцією 11.01.2001.

УДК: 371. 09

Л. М. ВОРОБІЙОВА

ПРОБЛЕМИ МОВНОЇ ОСВІТИ ШКОЛЯРІВ У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ К. Д. УШИНЬСЬКОГО

В освітню систему України активно впроваджуються ідеї гуманізації навчання і виховання. Значне місце в цьому процесі відводиться мовній освіті, практичне і виховне спрямування якої посилюється в сучасній школі [3, 9]. З огляду на це, доречно ще раз звернутися до лінгводидактичної спадщини педагога світового рівня К.Д.Ушинського, який у своїх працях розглядав мовну освіту як складову загального розвитку школярів і всебічно обґрунтував тезу про значення слова у навчанні й вихованні дітей, виходячи з визнання взаємозв'язку мови й мислення.

Вся класична література розвиває закладене ще у фольклорі положення "слово впливає на людину". Є багато художніх образів, об'єднаних спільним мотивом слова; найяскравіші з них стали крилатими висловами і ґрунтуються на стійких асоціаціях: слово-вогонь-зброя; слово – піднесений стан душі. Згадаймо у Івана Франка: слово – "безсмертна, чудотворна фея, правдива іскра Прометея". Ця художньо-педагогічна оцінка слова впливає з розуміння слова і мови взагалі, їх зв'язків із мисленням. Вона ж пронизує лінгводидактичні праці К.Д. Ушинського.

Мова, твердить учений, не є щось відірване від думки, а, навпаки, є її органічний витвір. Мова є формою існування людських думок, а самі ж думки, ідеї, що в мові виявляються, є результатом пізнання людьми предметів, явищ об'єктивної дійсності: "Ось чому всі слова мови перебувають між собою у такому співвідношенні, в якому для нашої свідомості перебувають явища в світі" [1; т.6, 497]. Мова кожного народу, за Ушинським, створена самим народом, вона є виразом і цвітом самого життя, невичерпною скарбницею його духовних багатств. І тому вчений називає мову чудовим педагогом, який впевнено і швидко вводить дитину в життя

народу, допомагає оволодіти його досвідом, думками і світосприйняттям: “Не умовних звуків тільки вчиться дитина, вивчаючи рідну мову, а п’є духовне життя й силу з рідної груді рідного слова” [1, т.1, 270]. Опановуючи мову, дитина засвоює не лише слова, їх звуковий склад, граматичні форми, а й поняття про предмети, явища навколишнього світу, про людей, їхні стосунки, засвоює художні образи й логіку мислення, тобто всі ті багатства, які закладені в мові людством.

Засвоєння дитиною мови відбувається у нерозривному зв’язку з її загальним психічним розвитком, формуванням її пізнавального досвіду, з розвитком її мислення, під впливом оточуючого мовленнєвого середовища [дома, у школі].

Мислення і мова нероздільні: певний рівень розвитку мислення необхідний для оволодіння дитиною новими формами мовлення, разом з тим володіння мовою необхідне для розвитку мислення дитини і всього її психічного життя. Тому, характеризуючи цей процес, треба зважати на ту розумову працю, яка відбувається в голові дитини, коли її навчають мови. Принагідно згадаймо формулу, в якій видатний український педагог В.О. Сухомлинський образно висловив взаємозв’язок мислення і мовлення: “Мова – це лад мислення, це віконця, через які людина бачить світ” [2, 53].

К.Д. Ушинський заперечував тим авторам, які вважали, що для засвоєння дитиною рідної мови необхідна тільки пам’ять. Процес оволодіння мовою дуже складний. “Мова, створена народом, розвиває в душі дитини здібність, яка створює в людині слово і яка відрізняє людину від тварини: розвиває дух”. [1; т.1, 271]. Видатний педагог постійно наголошував на взаємозв’язку мислення та мови: з розвитком мислення у дитини тісно пов’язаний розвиток її мови, разом з тим засвоєння мови має велике значення для розвитку мислення дитини. Той, хто хоче розвивати в учня “здібність мови”, зазначав К.Ушинський, повинен розвивати в нього насамперед “здібність мислити” [1; т. 2, 262]. Слід уникати такого навчання мови, при якому учні навчаються користуватися нею як готовими штампами у вигляді готових фраз і зворотів. Таке навчання призводить до балакучості, за якою часто криється пустота в думках.

Мова є одним з могутніших вихователів людини, пише Ушинський, але вона не може замінити собою знань, які впливають із спостережень і досвіду. Якщо увага дитини буде переважно звернута не на зміст, а на форму думки, та ще чужої, до якої вона ще не доросла, тоді мова не сприятиме, а заважатиме розумовому розвитку дитини.

К.Д. Ушинський особливу увагу звертає на збагачення чуттєвого змісту знань учнів про означувані словами об’єкти, розвиток у них навичок розмірковування, бо “навчання мови є процес утворення понять”. Розвинути дар слова – це “значить майже те саме, щоб розвинути у них логічне мислення” [1; т.1, 330]. Це і є одним із завдань вивчення рідної мови. Друге завдання – це засвоєння її форм, що є “ключем до скарбниці народного духу”, вироблення вміння вірно використовувати слова, звороти. А з цим пов’язане і третє завдання – вивчення граматики, яку Ушинський називає “логікою мови”.

Діти приходять до школи з певним запасом слів, граматичних форм рідної мови, засвоєних спонтанно. Це неусвідомлене використання граматичних законів необхідно зміцнювати й розвивати у дітей, поступово формуючи навички свідомого володіння граматичними правилами. Вивчення граматики є “початком самоспостережень” школярів над своїм мисленням і висловлюванням думок, сприяє розвитку їх абстрактного мислення.

Для ефективного мислення і мовлення недостатньо лише засвоювати готові думки, переказувати прочитане чи прослухане. Вчитель має пропонувати такі завдання, використання яких вимагає “самостійних зусиль учнів висловити усно або на письмі свою самостійну думку” [1; т.1, 331]. Слід так будувати уроки мови, щоб школярі самі приходили до певних висновків, правил, щоб вони могли застосовувати теоретичні мовні знання у своїй мовленнєвій практиці.

На думку Ушинського, допомагає розвитку мислення і мовлення використання у навчальному процесі прислів’їв, приказок, фразеологізмів, які своїм змістом і формою ефективно сприяють пробудженню інтересу до рідної мови. В них, як у дзеркалі, відбилося народне життя з усіма своїми особливостями. Народне прислів’я цінне ще й тим, пише Ушинський, що “в ньому майже завжди, незважаючи на те, що воно “короче птичьего носа”, є дещо, що дитині слід зрозуміти, являє собою маленьку розумову задачу, яка цілком дитині під силу” [1; т.2, 427].

К.Д. Ушинський не лише дав глибоке психологічне обґрунтування взаємозв’язку мови і

мислення, а й практично показав у своїх підручниках "Родное слово" і "Детский мир", як слід розуміти цей взаємозв'язок у навчальній роботі. Разом з тим він слушно підкреслював, що обов'язок кожного вчителя, а не тільки вчителя рідної мови, - "учити дітей вірно висловлювати свої думки" [1; т.2, 405].

Отже, звертаючись сьогодні до праць видатного педагога, ми бачимо в них ідеї функціонального та комунікативно-діяльнісного підходів до навчання дітей рідної мови, які активно впроваджуються в сучасну методику, що посилює розвиваючий вплив змісту навчального предмету на особистість, внутрішньо мотивуючи її пізнавальну діяльність. Аналізуючи науково-методичну спадщину К.Д. Ушинського, ми маємо сприймати і творчо втілювати в життя сучасної школи його методичні ідеї, знаходити механізми їх використання в нових соціальних і політичних умовах функціонування української національної школи з її новими завданнями й можливостями для їх реалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ушинський К.Д. Твори. – К.: Рад. школа, 1952.
2. Сухомлинський В.О. Слово рідної мови // Українська мова і література в школі. – 1987. – №7.
3. Концепція розвитку загальної середньої освіти. Проект // Освіта України. – № 33 [209]. – 16 серпня 2000 р.

Одержано редакцією 22.12.2000.

УДК: 371.035.3

С. Г. КАРПЕНЧУК

А.С. МАКАРЕНКО І СОЦІОМЕТРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Колектив А. С. Макаренка – провідна зв'язуюча ланка педагогічного процесу як системи, на основі якого синтезуються: соціально-біологічні фактори виховання дитини; реалізація програмуючих цілей виховання із орієнтацією на кінцевий результат; цілей виховання із засобами педагогічного впливу; методика колективних перспективних ліній з індивідуальними перспективами; методика паралельного і індивідуального впливу на колектив і кожну особистість зокрема; організаційні форми діяльності із міжособистісними стосунками; єдність принципу вимогливості і поваги до особистості; колективна співпраця з індивідуальними вміннями та навичками організаторської трудової діяльності; співуправління у процесі колективної різнобічної діяльності і самоуправління; вміння виховувати і здійснювати самовиховуючий вплив; сприймати труднощі і успіхи; боротьба і перемога.

Забезпечує результат, як відомо, уміло спроектована модель колективу, що ґрунтується на різновіковому принципі. Він характеризується прогресивністю і певною унікальністю, так як є вузловим центром передачі досвіду старших поколінь молодшим і ефективним механізмом технології побудови будь-якого колективу (групи, об'єднання) тощо.

Реалізацію таких проблем передбачає організаційно-методичний синтез у процесі загальнопедагогічної підготовки майбутнього вчителя, де провідну роль відіграють "Методика виховання", як курс, через який здійснює вихід на педагогічну практику "Теорія виховання".

Методика виховання синтезується, у свою чергу, з частковими методиками викладання різних дисциплін та "Основами управління навчально-виховним закладом", курсом "Педагогічна майстерність".

Особливий інтерес до макаренківської методики виховання, зокрема реалізації його принципу різновіковості, проявляють зарубіжні педагоги. Про це свідчить порівняльний аналіз, проведений Л. І. Гриценко, Н. Л. Дичек, А. І. Зязюном, В. В. Кумаріним, Д. І. Пашенко, М. Ю. Красовицьким, Л. В. Крамущенко, Я. Л. Коломінським та ін.

Окремі фрагменти їх досліджень ми пропонуємо як фактологічний матеріал, що значно актуалізує у сучасних умовах технологію організації колективу А.С.Макаренка.

Особливий інтерес викликають аналогії, виявлені А.І.Зязюном, Я.Л.Коломінським та В.В.Кумаріним відносно історії виникнення соціометричного дослідження, який, виявляється, має певний зв'язок із історією створення моделі макаренківського колективу, що ґрунтується на різновікових об'єднаннях-малих групах.

ЗМІСТ

<i>Бех І. Д., Павелків Р. В.</i> Пріоритети виховання сучасної вузівської молоді	3
<i>Воробйова Л. М.</i> Проблеми мовної освіти школярів у науковій спадщині К.Д.Ушинського	7
<i>Карпенчук С. Г.</i> А.С.Макаренко і соціометричне дослідження	9
<i>Наливайко І. П.</i> Організація виховної роботи учнів засобами мистецтва у Павлівській середній школі	13
<i>Антонець Н. Б.</i> Спиридон Черкасенко: умови здобуття педагогічної освіти і становлення світогляду	17
<i>Бричок С. Б.</i> Становлення та розвиток церковнопарафіяльних шкіл на Волині	23
<i>Філоненко Р. С.</i> Товариство “Просвіта” у боротьбі за збереження та розвиток українського шкільництва на Волині в період польської влади	26
<i>Сойчук Р. Л.</i> Оновлення змісту освіти у Великій Британії в 90-х роках ХХ століття	28
<i>Петренко В. В.</i> Сутність патріотизму як моральної якості особистості, його зміст і внутрішня структура	30
<i>Пальчевський С. С.</i> Віра як педагогічна категорія	32
<i>Сілкова Е. О.</i> До питання про істотні ознаки особистісно-орієнтованого навчання	35
<i>Воробйова І. А.</i> Соціокультурна компетенція як система знань, вмінь і навичок учнів	39
<i>Дупак Н. В.</i> Проблеми виховання культури праці учнівської молоді у Німеччині	43
<i>Ставицька О. Г.</i> Паралінгвістичні засоби у структурі мовленнєвого впливу: визначення понять	45
<i>Петрова М.</i> Сугестопедичні принципи навчання	48
<i>Безкоровайна О. В.</i> Теоретико-практичні основи миротворчої діяльності учнівської та студентської молоді	50
<i>Янциур М. С., Войтко А. І.</i> Підготовка майбутніх учителів трудового навчання до реалізації професійної активізації учнівської молоді	53
<i>Литвиненко С. А.</i> Соціалізація та виховання як педагогічні категорії	61
<i>Кириленко С. В.</i> Технології валеологічної освіти та виховання	64
<i>Ігнатенко Г. В.</i> Значення самостійної практичної роботи в процесі трудового навчання для розвитку та виховання школярів	69
<i>Галатюк Ю. М.</i> Психолого-педагогічні особливості процесу розв’язування творчої навчальної задачі	72
<i>Свириденко С. О.</i> Робота класного керівника з формування здорового способу життя школярів	76
<i>Кирильчук Ю. В.</i> Вправи на заняттях з автосправи як засіб індивідуалізації процесу навчання студентів	82
<i>Роценюк А. М.</i> Проблеми адаптації студентів першокурсників у вищому навчальному закладі	85
<i>Сидоренко В. В., Щетина Н. П.</i> Робочий зошит як засіб оптимізації навчально-пізнавальної діяльності школярів на уроках креслення	89
<i>Пилипенко О. І.</i> Превентивна освіта в контексті соціалізації студентів	96
<i>Оржеховська В. М.</i> Проблема формування здорового способу життя в системі підготовки студентів	99
<i>Терешко Т. В.</i> Особливості становлення і розвитку жіночої освіти на Волині в кінці ХІХ –	10

поч. ХХ ст. в умовах імперської політики царату	3
Буцяк В. І. Педагогічна культура в системі професійної підготовки майбутніх вчителів музики	10 8
Лесняк Н. В. Спрямування мовленнєвої роботи на заняттях з образотворчого мистецтва	11 3
Тюска В. Б. Творчість – як діяльнісний спосіб життя особистості	11 6
Яковенко Л. П. Виконавський аспект підготовки вчителів музики	11 9
Черній А. Л. Творчий потенціал учителя як один із пріоритетних напрямів національної освіти	12 3
Харламенко В. Б. Стан і проблеми професійної орієнтації учнів у роботі вчителя трудового навчання	12 6
Сингаївський Д. В. Використання відомих конструкцій “вічних” двигунів в процесі вивчення основ наук і трудової підготовки школярів	13 0
Смалько М. Ф. Індивідуально-особистісний аспект у розвитку музичної обдарованості: традиції та сучасність	13 5
Димченко С. С. Специфічні прийоми вивчення музичних творів напам’ять	13 9
Сяська В. Н. Метод інтеграційно-спеціалізованого навчання зі зворотним зв’язком з курсу “інженерна графіка” – основа творчої моделі освіти для ХХІ століття	14 3
Яцейко В.А., Сех І.С. Інтерактивна модель навчання, як один із дидактичних пошуків в процесі гуманізації освіти	14 8
Відомості про авторів	15 5

Наукове видання

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в
закладах освіти

Збірник наукових праць

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 15

Заснований в 1996 р.

Відповідальний за підготовку збірника до видання Янцур М.С.

Редактор Бричок Б. П.

Технічний редактор Курченко Н.Б.

КОМП'ЮТЕРНА ВЕРСТКА БОНДАРЯ А. М.

Здано до набору 20.01.2001 р. Підписано до друку 30.03.2001 р.

Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.

Ум. друк. арк. 19,55. Обл. вид. арк. 19,92. Замовлення № 127 Тираж 100.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31

Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра професійної педагогіки і трудової підготовки
(к. 98, тел. 22-11-18)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

О – 59 Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 15. — Рівне, РДГУ, 2001р. — 160 с.

ISBN 966 — 7281 — 06 — 6.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії та історії педагогіки, дидактики, методики навчання, виховання і розвитку дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, учителів, викладачів та студентів педагогічних університетів, інститутів та коледжів.

УДК: 37: 371: 372: 373: 378

ББК 74.20